

Ortaçağ'dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa'da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar

T. Tolga GÜMÜŞ

Özet – Bu çalışma Ortaçağ, Rönesans ve Erken Modern Avrupa eğitim tarihindeki yeni yaklaşımları irdelemektedir. Makale ilk olarak bazı temel Ortaçağ ve Rönesans okullarını ve bu okulların öğrencilerine sundukları dersleri incelemektedir. Bu yolla modern öncesi okulların hangi şekilde ve ne ölçüde farklılıklar gösterdikleri belirlenmektedir. Ortaçağ eğitim tarihine ait geleneksel yaklaşımları kısaca tartıştıktan sonra Ortaçağa bakışımızı temelden değiştirebilecek yeni yaklaşımlar analiz edilmektedir. Çalışmada bireylerin cinsiyet farklarının eğitim biçimindeki farklılaşması ile ne ölçüde etkileşim içinde olduğunu incelemek için bazı arşiv belgeleri kullanılmıştır. Makale son olarak batı Avrupa'daki eğitim kurumlarının hangi süreçte ve hangi biçimde değişim geçirdiğinin tarihini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ortaçağ ve Rönesans okullarının temel dönüşüm süreçleri ve bu okulların Avrupa'da modern eğitim kavramının şekillenmesindeki rolleri tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Batı Avrupa, Ortaçağ, Rönesans, okul, eğitim.

Abstract – The History of Education in Western Europe from the Middle Ages to the Early Modern Europe: New Approaches – This study discusses the newest perspectives on the history of education in Medieval, Renaissance and Early Modern Europe. The paper first examines some of the basic types of the Medieval and Renaissance schools and the peculiar courses they offered to their students. In this way, the basic aspects about how and in what ways the pre-modern schools differed from the modern education in scope and in extent are determined. After briefly discussing the traditional views about the medieval education, new historical approaches, which may radically change our understanding of the medieval education are analysed. The study occasionally used some primary sources in order to determine the relationship between gender and the nature of education in the late Middle Ages. The paper lastly attempts to reconstruct the evolution of the educational institutions in Western Europe. The basic lines of the evolution of the Medieval and Renaissance schools and their role in the formation of the conception of the modern education in western Europe are accordingly discussed.

Key words: Western Europe, Middle Ages, Renaissance, school, education.

Giriş

Klasik dünyanın sona ermesiyle Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve kimi noktalarıyla onun devamı ama kimi unsurlarıyla da ondan oldukça farklı Avrupa uygarlığında eğitim kurumlarının ortaya çıkışı ve gelişimi ve modern Avrupa'yı şekillendiren eğitim kurumlarına giden yol hem Ortaçağ hem de Erken modern Avrupa eğitim tarihçilerinin

T. Tolga Gümüş, Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, Haziran 2010, ss. 025-040.

Mersin University Journal of the Faculty of Education, Vol. 6, Issue 1, June 2010, pp. 025-040.

her zaman ilgisini çekmiştir. Ortaçağ, Rönesans ve Erken modern Avrupa'da eğitim günümüz dünyasından ne şekilde farklılıklar göstermektedir? Yeni akademik çalışmalarla ortaya çıkan ve eskisinden hayli farklı olan Ortaçağ ve Rönesans'a olan bakış açımızın Ortaçağ ve Rönesans Avrupa'sının eğitim kurumlarının gelişimi, Rönesans ve günümüz Avrupa'sının şekillenmesinde oynadığı roller bu makalede incelenmektedir. Bu çalışmada ilk olarak Avrupa ortaçağının eğitim biçimleri incelenecek bu eğitim biçimlerine tarihçilerin son elli yıldaki yaklaşım metotları kısaca ortaya konmaktadır. Daha sonra zaman içerisinde tarihçilerin birincil kaynakları daha detaylı bir biçimde incelemeleriyle buldukları yeni yaklaşımlar tartışılmaktadır. Buna göre, ilk olarak Rönesans hümanistlerinin ortaya attıkları ve yirminci yüzyılın ikinci yarısının başına kadar bir şekilde geçerliliğini koruyan ortaçağı bir 'karanlık çağ' olarak gören ve ortaçağ eğitim pratiğini de bu paradigma içerisinde açıklayan temel görüşe yer verilecek ve bundan sonra bu yaklaşımın günümüz ortaçağ çalışmalarında ne denli yetersiz kaldığı ortaya konacaktır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ve yirmi birinci yüzyılın hemen başında ortaya çıkan yeni araştırmaların ışığında Ortaçağ'ın 'karanlık çağ' olmadığı aksine eğitimde belki de modern dönemde bile bulunmayan bir çeşitliliğin ve dinsel eğitimle seküler eğitimin yan yana var olduğu vurgulanacaktır. Çalışmada daha sonra Klasik ortaçağda eğitim kurumlarının doğası ve değişik eğitim biçimleri incelendikten sonra ortaçağ ve Rönesans arasında eğitim doktrinlerindeki temel farklar tartışılmaktadır. Bu çalışma ayrıca bazı birincil kaynaklar ışığında Ortaçağ ve Rönesans orta sınıfı ve aristokrasisinin eğitim anlayışını ve karşı cinsler arası eğitimde iş bölümü kavramını ele almaktadır. Daha sonra Rönesans ve erken modern eğitim doktrinleri tartışılacak ve Rönesans eğitim perspektifinin erken modern dünyayı ne şekilde şekillendirdiği incelenecektir. Hem Batı Avrupa hem de Türk Eğitim ve öğretim tarihini konu edinen ülkemizde yapılmış çalışmalar da mevcuttur (Aytaç, 1985; Koçer, 1991; Sakaoğlu, 2003; Yılman, 2006).

Avrupa Eğitim Tarihinde Yeni Yaklaşımlar

Günümüzde modern eğitim doktrinleri yeniden tanımlanırken, eğitim tarihi de yeniden yazılmakta, ve eğitimin niteliği ile ürettiği insan tipi arasındaki ilişki yeniden sorgulanmaktadır. Birkaç yıl öncesine kadar eğitim tarihçilerinin üzerinde büyük ölçüde fikir birliğine vardıkları temel görüş erken dönem batı Avrupa'sında her ne kadar, bugün sadece modern İtalya sınırları içinde kalan bazı çok sınırlı coğrafi bölgelerde ve kuzey İngiltere'nin belli bölgelerinde dinle birebir ilişkisi bulunmayan klasik Roma geleneğinin bir şekilde uzantısı olarak görülebilecek seküler eğitim kurumlarından söz etmek mümkün düyse de, aslında tek etkin *de jure* eğitim ve öğretim kurumunun kilise ve ona bir şekilde bağlı manastır okulları olmasıydı (Dilworth, 1995; Tobin, 1995; Dumville, 1993; Stöber, 2007). Fakat son yıllarda özellikle 'revizyonist' tarihçilerce yapılan yeni bazı tarih çalışmaları bunun yeteri kadar doğru olmadığını göstermektedir.

Uzun süre hem akademisyenler hem de amatör tarihçiler olarak ‘karanlık çağ’ olarak adlandırılan Ortaçağ’da eğitim alanında da diğer birçok alanda olduğu gibi karanlık bir dönem yaşandığı eğitim ve öğretim kurumlarının ve buna ulaşanların sayısının son derece sınırlı olduğu ve ulaşabilenlerin de büyük oranda skolastik düşünce ile sınırlı dinsel eğitim aldığı fikri ön plandaydı. Fakat yirminci yüzyılın sonlarına doğru, ortaçağ ile ilgili birçok fikrimizdeki radikal değişime paralel olarak bu görüşte kökünden sallanmaya başlamıştır. Artık akademisyenler tarafından ortaçağ ne bir ‘karanlık çağ’ olarak görülmektedir, ne de ortaçağda eğitime önem verilmediği düşünülmektedir. Özellikle İngiltere’de eğitim düşünülenden daha yaygın ve yine düşünülenin aksine manastır çevresinden oldukça uzak, seküler öğretmenler gözetiminde seküler konulara ciddi şekilde değinen ders programlarıyla okunmaktadır. Bu konudaki klasik görüşü Nicholas Orme’nin çalışması temelden sarsmıştır (Orme, 2006). Ders programlarında ortaçağ dünyasının teorik temelini oluşturan Yeni Platoncu ve Yeni Aristocu Katolik Hıristiyan doktrinlerinin savunucusu bilinen kilise teologlarının standart eserlerinin yanında, Ovid, Cato, Horace gibi pagan Roma klasik yazarlarının metinlerine öğretmenler sıklıkla yer vermekteydiler (Orme, 2006, s.97). Bunun belki de en temel nedeni ortaçağ toplumunun çoğunluğunu oluşturan toprağa sıkı sıkıya bağımlı halk kitlelerinin henüz teorik konuların önemini ve gereğini pek anlayabilecek konumda olmamalarından ya da pastoral hayat tarzlarının tam tersi türden bir ihtiyacı dayatmasından kaynaklanmaktaydı. Öğrencilerin pratik hayata alışabilmeleri ve onların günlük hayatta işlerine yarayabilecek eğitimden dolayimsız bir çıkar edinebilmeleri için bu durum bir düzeyde hem anlaşılabilir ve hem de gerekliydi. Ortaçağ toplumuna bakışımızı temelden değiştirecek olan bu görüş üzerine önümüzdeki yıllarda Avrupa tarihçilerini seküler eğitimin sınırlarını daha belirgin bir biçimde çizmeye ve Kilise-Seküler eğitim dengesini yeniden tanımlamaya itecek gibi görünmektedir.

Yerelliğin önemli ölçüde etkin olduğu ve hukuktan askeri örgütlenmeye, devlet kurumunun niteliğinden dinsel yapılanmalara kadar her yerde asıl belirleyicinin coğrafi sınırlar olduğu Ortaçağ toplumunda bir eğitim birliğinden söz etmek mümkün müdür? Klasik Roma döneminin sona ermesiyle birlikte ortaya çıktığı varsayılan belli yönleriyle Greko-Romen dünyadan bağımsız özgün Avrupa kültüründe eğitim diğer birçok kurumun kaderini paylaşmış devlet otoritesinin ulaşamadığı taşra kendi kaderine terk edilmiş ve Avrupa’nın değişik bölgeleri spontane bir biçimde değişik değişim ve gelişim süreçlerine girmiştir. Bu seviyede Erken ortaçağda Avrupa’da Kilisenin sıkı merkezi kontrolü ve disiplin çabalarına rağmen somut bir eğitim birliğinden elbette söz etmek mümkün görülmemektedir. Ama bu durum fazla uzun sürmemiştir.

Klasik Ortaçağ’da Eğitim

Sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Charlemagne’in bir Avrupa imparatorluğu kurma

yolunda kat etmesi gereken en önemli kurumsal çatı, bütün Avrupa'da geçerli olacak çeşitli standartların geliştirilmesi zorunluluğu idi (McKitterick, 1995 ve 2008). Charlemagne'ın askeri disiplinde gösterdiği titizliğin belki de bir yansıması olarak bütün devlet kurumlarında üst düzey bir standardizasyon ve düzene olan inancı onun eğitim alanında da belli kalıcı düzenlemeler yapmasına zemin hazırlamıştır. Onun döneminde altın çağını yaşayan imparatorluğunda eğitimde belli bir standardizasyonu sağlanabilmesi için onun emriyle görevlendirilen devlet görevlileri [*Missi Palatini*] hakimiyet alanındaki bütün topraklara gitmiş ve bölgede yaşayan yerel kilise görevlerinin bilgi düzeylerini kontrol etmek için onları bir tür sınavdan geçirmişlerdir (Jones, 1963, s. 20). Ayrıca Charlemagne yaptığı bazı ek düzenlemelerle günümüz ilk ve orta öğretiminin de temellerini attı (Jones, 1963, s. 20).

Charlemagne bu bağlamda merkezi devlet geleneğinin gerektirdiği ciddiyeti kurmak adına çeşitli alanlarda devlet uygulamalarını standartlaştırmaya çalıştı. Onun eğitimde merkezi standartları sağlayıcı çabaları ülkemizde de bilinmektedir. Örneğin bugün kullandığımız alfabenin 'küçük harf' olarak adlandırdığımız bölümünün büyük bir çoğunluğu Charlemagne'a atfen 'Karolenj Rönesansı' denen dönemde Latin harflerinden türetilerek belli bir standart oluşturulması ve bu standardın bütün batı Avrupa'ya yayılması amacıyla oluşturulmuştur. Dönemin en belirleyici özelliği olan bu alfabede birlik yaklaşımı şüphesiz Avrupa eğitim tarihinin önemli mihenk taşlarından biridir. Bunun yanında İngiltere'de Charlemagne'ın reformlarından kısa bir süre sonra Büyük Alfred [*Alfred the Great*] önderliğinde benzer bir eğitim reformuna gidilmiştir. Fakat her iki eğitim reformunun da önemi gereğinden fazla abartılmamalıdır. Bütün bu reformlar tabandaki halk yığınlarını eğitmekten ziyade sadece toplumun üst katmanlarında bilgiye zaten ulaşabilen insanlara bilgiye daha etkin ulaşabilmelerine olanak sağlayabilecek yolu açmak yönünde katkı sağlamıştır. Erken ve yüksek ortaçağ Avrupa toplumunda halkın büyük bir çoğunluğu ömürlerini hiç okula gitmeden tamamlamaktaydılar.

Bu reform süreçlerine tarihçiler tarafından gereğinden fazla ağırlık verilmemesine bir başka gerekçe de Avrupa da bu reform süreçlerinden hemen sonra okuma ve kitap üretim miktarlarının 11. yüzyıla kadar kademeli bir biçimde düşmesi ve daha sonra tekrar artması gerçeğidir. 11. yüzyıl bu noktada kritiktir. Değişik kaynaklar değişik rakamlar vermekle birlikte, 12. yüzyıla gelindiğinde Batı Avrupa da özellikle İtalya ve Fransa da aristokratik üst kesimin en az yarısından fazlasının okuryazar olduğu sanılmaktadır. Bu noktada bu oran İngiltere de biraz daha aşağıda kalmış olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, 12. yüzyılla birlikte, kiliseyle organik bağı olmayan kişilerin okur yazarlığındaki artışa paralel olarak, konusu Katolik Hıristiyanlık olmayan kitapların üretilmesinde de ciddi artış görülmesidir. Bu noktada batı Avrupa eğitim tarihinde sekülerleşme sürecinin ortaçağın sona ermesi ve İtalyan Rönesansı ve Kilise reform hareketlerinin yükselmesiyle değil ondan çok önce bir düzeyde de olsa başlamasıdır.

Ortaçağ'da teknolojide yaşanan gelişmelerle eğitim arasındaki ilişki biraz dolaylı yolla gerçekleşmiştir. Her ne kadar Benedikten rahiplerinin el işi yapmayı kutsayan ve tanrıya bu yolla ibadet edildiğini kabul eden yaklaşımıyla klasik metinleri çoğaltmadaki çabaları yan yana gelerek teknolojinin klasik dünyada değil de ortaçağda ivme kazanmasını sağlamışsa da, ortaçağ boyunca yaşanan teknolojik atılımın asıl sorumlusu ortaçağın kendine özgü manastır temelli eğitim sistemleri değil daha çok, Katolik Hıristiyanlığın Musevi inanç merkezli çalışmayı kutsayan yaklaşımının ortaçağ Hıristiyanlarınca benimsenmesidir. Bu sayede Klasik dünyada üst sınıf tarafından aşağılanan ve sadece alt sınıfa ait olarak görülen çalışarak hayatı idame ettirme uygulaması Katolik Avrupa'nın yaşam pratiğinin merkezine oturmuştur (White, 1975).

4. yüzyılda ilk tohumları atılan ve 10 ve 11. yüzyıllarda altın çağını yaşayan Monastik geleneğin Avrupa bilgi birikimine ve eğitim materyalleri oluşturmaya yaptığı katkı kuşkusuz yadsınmaz. Manastır yaşamı her ne kadar din merkezli bir örgütlenmediyse de manastır rahipleri çalışmanın erdem ve ibadet sayıldığı bu dönemde değişik konularda seküler yapıtlar da üretmişlerdir. Bunlardan belki de en önemlisi gerçek ismini bilmediğimiz ama takma adı Theophilus olan bir Benedikten keşişinin kaleme aldığı *De Diversis Artibus* isimli Benedikten keşişler tarafından Klasik Roma kültüründen büyük ölçüde ve belkide tamamen bağımsız olarak geliştirilmiş dönemin çeşitli teknolojik aygıt yapım tekniklerini ayrıntısıyla anlatan bir 'teknoloji' kitabıdır (White, 1975, s.7). Bu ve buna benzer kitaplar sadece manastır çevrelerinin pratik amaçlarına hizmet etsin diye kaleme alınmamaktaydılar. Şüphesiz Benedikt manastır okullarında düzenli olarak okutulmaktaydı. Bu bağlamda manastır eğitiminin de dinsel içerikli eğitimin yanında seküler içerikli bir eğitim programına Yüksek ortaçağdan itibaren sahip olduğu söylenebilir.

Batı Avrupa tarihçilerinin zihinlerini meşgul eden önemli konulardan biri de Ortaçağ eğitim sistemleri, metotları ve kurumlarının gelişim sürecinde İslam uygarlığının ne ölçüde rol oynadığı sorusudur. Klasik İslam uygarlığının Avrupa kurumlarını etkilediğinde tarihçiler hemfikirken bu etkinin derecesi ve doğası üzerinde zaman içerisinde değişen çeşitli fikir ayrılıkları olmuştur. Örneğin 20. yüzyılın ilk yarısında ciddi akademik çevrelerce kabul edilen başat görüş Klasik İslam uygarlığının yüksek ortaçağ eğitim kurumlarını elbette etkilediği ama her ne kadar İslam uygarlığının açık bir etkisi görülse de bu etkide 'İslam'a özgü çok az şeyin bulunduğu' şeklinde özetlenmiştir (Makdisi, 1974, s. 642). Diğer taraftan 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu görüş artık akademik çevrelerce bu şekliyle kabul görmemeye başlamış ve Klasik İslam uygarlığının çeşitli formlarının Batı Avrupa uygarlığı üzerinde daha otantik bir etkiye sahip olduğu görüşü savunulmaya başlamıştır. Bu konudaki en sıra dışı örnek Batı Avrupa ortaçağ dünyasının egemen felsefe ve eğitim metodu olarak görülen geleneksel skolastik metodun batı Avrupa'da kullanılmaya başlamasından önce Klasik İslam uygarlığında ne teoloji ne de felsefe ama hukuk bilimi için 'tam olarak geliştirilmiş' bir metot olduğu savıdır (Makdisi, 1974, s. 642).

Ortaçağ ve Rönesans: Eğitimde Değişim

Ortaçağdan Rönesans'a geçilen dönemde eğitimin toplumun sosyo-ekonomik yapısına getirdiği değişiklikler gözle görülür düzeydedir. İki nokta önem kazanmaktadır. Bunlardan birincisi bilginin öneminin teorik konularla fazla alakası olmayan orta sınıf tarafından kavranmaya başlamasıdır. İkincisi ise eğitim almanın hala son derece pahalı ve ortalama bir orta sınıf ailenin finansal kaynaklarını büyük oranda tüketecek güçte olmasıdır. Ama burada dikkat edilmesi gereken nokta, eğitim her ne kadar orta sınıf için pahalı ve emek isteyen bir süreç olsa da orta sınıfın bundan kaçmak yerine eğitime yönelmesidir. 14. yüzyıla geldiğimizde İngiltere özellikle yükselen orta sınıfının eğitime ve onun sağladığı fayda ve zararlara olan bakış açısında belli ölçüde yeni değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Değişim kuşkusuz pratikte işe yarayacak yani bilgiye sahip olanın para kazanmasını sağlayacak türden olan bilgiye yönelik yönündedir. Bu sınıf bireylerinin bir kısmının bilginin değerinin iyiden iyiye farkına varmaya başladıklarını ve bu amaçla gereken emek ve çabayı sağlamaya hazır olduklarını görüyoruz. Babaların çocuklarına özellikle değerli öğretmenlerden alacakları derslere gerekli özeni göstermeleri ve 'bilgiye paradan daha fazla önem verilmesi' gerektiğinin altını çizen öğütler bu dönemde İngiltere toplumunda rastlanan olaylardı (Richardson, 1941, s. 260). Diğer taraftan kişinin doğduğu bölgeden ayrılarak eğitim birimlerinin konsantre olduğu bölgelere geçici olarak göçüp eğitim alması da ciddi güçlükleri beraberinde getiriyordu. Eğitim ortaçağın sona ermeye başladığı bu dönemde de Oxford gibi çeşitli kolejlerin bir bölgede birikmesi sonucu öğrencilere etkin eğitim verilebilen bir bölgede oldukça pahalı bir uğraştı.

Bu nedenle eğitimin finansını sağlayan babalar ile eğitim için değişik mal ve hizmetleri tüketmek zorunda kalan çocukları arasındaki ilişki de bu yüzden zaman zaman gerginleşebiliyordu (Richardson, 1941, s. 265). Ayrıca bazı durumlarda bitmek tükenmek bilmeyen üniversite harcamaları yüzünden hem öğrenim gören öğrenci, hem onun ailesi ve hatta eğer ailesi ölmüş ise yakınları ciddi biçimde borçlanabiliyor yada bağlı oldukları kişilerden finansal destek bulabilmek için her türlü yolu denemek zorunda kalabiliyorlardı (Richardson, 1941, s. 267-8). Bu dönemde batı Avrupa eğitim dünyasında gözlemlediğimiz başka bir öge de babaların çocuklarını önemli eğitim kurumlarına kabul ettirebilmek için bazen okulun yetkilileri ile çeşitli araçlar vasıtasıyla ilişkiye geçip kulis yaptıkları da bilinmektedir (Richardson, 1941, s. 268). Bütün bunlar göstermektedir ki en azından Rönesans öncesi İngiltere'sinde henüz bir sınıf olarak yeni ortaya çıkmış olan İngiliz orta sınıfı seküler eğitime yüksek düzeyde önem vermektedir. Eğitim için ciddi paralar harcamakta gerekirse borca girmekte ve hatta önemli eğitim kurumlarına çocuklarını kabul ettirebilmek için araya aracı bile koyabilmekteydiler. Orta sınıfın eğitime gösterdiği ilgiden ortaya çıkan bu durum orta sınıfın ortalama bilinç yapısının toprak aristokrasisinden bir düzeyde de olsa farklılaştığını gösteren güzel bir örnektir.

Sözlü kültürden yazılı kültüre henüz geçmiş olan Batı Avrupa Ortaçağ uygarlığında eğitim alanında sözlü kültürün eğitim esaslarından örnekler bulmak mümkündür.

Birbiriyle ses benzerliği olan sözcüklerin ve aynı kelimelerin art arda tekrarlanmasından oluşan pasajlarla okul öğrencilerine metin öğretme hem geç ortaçağda hem de Rönesans Avrupasında sıklıkla kullanılan bir metottur. Örneğin 15. yüzyıl İngilteresinde ilkökul öğretiminde kullanılan bir kitaptan alınan bir tekerleme şöyledir:

Thre gray gredy geys [geese]
 Fliyng over three greyn gresy furs [furrows];
 The geys was gray and gredy;
 The furs was greyn and gresy. (Orme, 1995, s.77)

Üç gri kızgın mutlu kaz,
 Uçarlar üç gri parlak kürkün üstünde
 Kazlar gri ve kızgındı
 Derileri gri ve parlaktı. [Yazar tarafından çevrilmiştir].

Düzenli ses tekrarlarından dolayı akılda kalması kolay olan yukarıdaki pasaj türü metinlerin sıklıkla üretilmesi ve eğitim aracı olarak kullanılması sözlü kültürün egemen olduğu toplumlarda bilginin saklanması ve gelecek kuşaklara aktarılması için etkin bir yol olması bakımından sıklıkla kullanılan bir yoldu. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta Batı Avrupa Uygarlığının olgunluk dönemini yaşamaya başladığı ve yazılı kültürün sözlü kültürün yerini almaya başladığı dönemde bu tür ses tekrarlarına düşünce ve bilginin aktarımında gerek kalmaması ve bu yüzden bu tür metin formlarının ilköğretimde kullanılmasının gittikçe azalmasıdır.

Üniversite kavramı 11. yüzyıldan itibaren batı Avrupa toplumunun gündemine girmiş bir kavramdır. Avrupa'nın ilk üniversitesinin hangisi olduğu kavramı tanımlamanın ve ortaçağın özel şartlarına uydurmanın kuramsal sorunundan dolayı muhtemelen hiçbir zaman cevaplanamayacak bir sorudur. Ama Bologna, Oxford ve Paris gibi şehirler 11. yüzyılın ortalarından itibaren eğitim hayatına başlamışlardır. Oxford da kurulan ilk kolej olan *University College*'ın az çok üzerinde uzlaşmaya varılmış resmi kuruluş tarihi 1249 dur. İkinci en eski kolej *Balliol*'un kuruluş tarihi ise geleneksel olarak 1263 olarak kabul edilmektedir. Fakat bundan yaklaşık bir yüzyıl öncesine kadar Oxford da sınırlı da olsa eğitim verildiği bilinmektedir. Temel ders programları Batı Avrupa'nın bir çok üniversitesinde paralellik göstermektedir. Retorik gramer ve mantıktan oluşan *trivium* ve aritmetik, müzik, astronomi ve geometriden oluşan *quadrivium*. Ortaçağda öğrenciler ilk öğretimde olduğu gibi üniversite eğitimi de bilginin kendine değer veren amacı bizzat bilginin kendisi olan bir durum olarak görmüyorlardı. Üniversite eğitimi görenlerin hatırı sayılır bir çoğunluğu üniversiteyi pratik çıkarları için kendilerine yarar sağlayacak bir kurum olarak değerlendirmekteydiler. Bu da beraberinde öğrencilerin hayata ve entelektüel dünyaya karşı daha tutucu bir tutum takınmasını getiriyordu (Cobban, 1971, s. 29). Öğrencilerin önemli bir kısmının ilgi alanlarını da teolojiden çok tıp ve hukuk gibi bitirdiklerinde

hayatlarını kazanmaya yardım edecek onlara iş sağlayacak meslek öğreten okullar oluşturuyordu (Cobban, 1971, s. 30).

Rönesans ve Reformasyonun gerçekleştirilmesinde üniversitelerin katkısı üzerine Grendler'in çalışması dikkat çekicidir (Grendler, 2004). Bu çalışmada temel sorun Rönesans ve öncesi dönemde üniversitelerin Aristo'nun ortaçağ yorumlarına bağlı katı bir kurum mu olduğu yoksa Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde önemli değişiklikler göstererek belli konularda liberal bir tutum sergileyerek Reformasyon düşüncesine zemin mi hazırladığıdır. Son yıllarda bu ikinci görüş tarihçiler arasında öne çıkmış durumdadır. Rönesans ve Reformasyon dönemi Avrupasında üniversiteler hem sayıca artmakta hem de sanılanın aksine son derece liberal ve entelektüel canlılığın yaşandığı toplumu değiştiren kurumlar haline gelmeye başlamışlardır (Grendler, 2004). Ayrıca Avrupa'nın değişik bölgelerinde de uyguladıkları programlar ve olaylara yaklaşımları açısından ciddi farklar göstermektedirler.

Batı Avrupa eğitim tarihini araştıran tarihçiler özellikle İngiltere için kaleme aldıkları çalışmalarında Rönesans'ı bir temel ayırım noktası olarak görmüşler ve Rönesans'tan sonra eğitim imkanının orta sınıf Avrupa burjuvazisine de inmesiyle burjuvazinin bir şekilde şekillenmesine katkıda bulunduğunu savunmuşlardır. Onlara göre Avrupa eğitim tarihi Rönesans öncesi ve 'yeni öğretim' olarak adlandırdıkları Rönesans sonrası dönem olarak kabaca iki periyoda ayrılabilir (Rosenthal, 1969, s. 415). Fakat bu ayırımın titizlikle ele alınması gerektiği en azından İngiltere tarihi için ortadadır. İngiltere'de eğitim özellikle 'üniversite' öğrenimi Rönesans'tan önce de bazı aristokratik aileler arasında bir oranda geleneksel hale gelmişti (Rosenthal, 1969, s. 416-418). Ayrıca İngiltere örneğinde de 14 ve 15. yüzyıllarda üniversite eğitimi özellikle aristokratik ailelerin üniversite eğitimi tercih eden bireylerinde teolojiyle sınırlı olmayıp seküler branşlara da yönelim fazlaydı (Rosenthal, 1969, s. 419). Dolayısıyla her ne kadar Avrupa Ortaçağ tarihinde Kilisenin toplumun hemen her kurumuna bir şekilde müdahalesini gözlemliyorsak da bu müdahale kilisenin tek belirleyici güç olmasını da zorunlu olarak beraberinde getirmemektedir. Kilise doktrinlerine alternatif farklı kurumsal yapılar da Yeni Platonculuk ve yeni Aristoculuk yaklaşımından bağımsız kendi varlıklarını sürdürebilmekteydiler. Bu da Ortaçağ ile Rönesans arasında toplumsal ve siyasi kurumlarda bir kopuş olduğu tezini bir ölçüde sınırlamaktadır. Rönesans ile geç ortaçağ arasında toplumsal kurumlar bazında belli bir süreklilikten söz etmek de bir düzeyde mümkündür. Dolayısıyla günümüz Avrupa tarihçilerinin ortaya çıkarmaya çalıştıkları temel sorunlardan biri de Ortaçağ'dan Rönesans'a geçişte Avrupa kurumlarının ne ölçüde ve hangi durumda süreklilik gösterdiği ve eğer gerçekten yaşandıysa, hangi durumda ve ne ölçüde keskin bir kırılmanın yaşanmış olabileceğidir.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken konulardan birisi de Rönesans ve ortaçağ eğitim doktrinlerinde tarihçilerin ortaya attığı temel ayırım noktalarında biri olan ana dille eğitim konusudur. Hatırlanacağı üzere Modern eğitim ile klasik eğitimi birbirinden ayıran temel noktalardan biri ortaçağ boyunca eğitim dilinin Latince

Rönesans sonrası dönemde ise ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte eğitimde yaşanan sekülerleşme sürecine bağlı olarak ortaya çıkan ana dilde eğitim veren okulların ortaya çıkışıdır. İlk bakışta çok açık ve sınırları belli gibi görülen bu ayırım da aslında aldatıcıdır. Her ne kadar ortaçağ boyunca kilise eğitiminde eğitim Latince yapılıyorduydu da eğitim veren kurumların tek eğitim dili Latince değildi. Örneğin Aristokratların pratik bilgi kazanmak için gittikleri özel amaçlı okullarda Latince söz etmek pekte mümkün değildir. Latince eğitimin bütün Batı Avrupa eğitim kurumları üzerinde mutlak hakimiyetini kurduğu yegane dönem erken ortaçağdır (İS. 500-900). Bu dönemde de çöken veya çok zayıf olan devlet otoritesinden dolayı seküler eğitimden söz etmek pekte mümkün değildir. Kilise devlet otoritesinin olmamasından kaynaklanan boşluğu doldurmuştur. Yani erken ortaçağda eğitim dilinin Latince olması planlanmış bir şey değil, Latince eğitim veren kurumlar dışında ortada pek fazla bir kurum kalmadığı için kendiliğinden ortaya çıkmış bir durumdur. Dolayısıyla öğretim dilinin sekülerleşmesi ve öğretimde ana dil kullanımı modern ve klasik eğitim arasındaki farkı ortaya koymakta sağlıklı bir ayırım noktası değildir.

Roma'nın yıkılışından erken modern dönem Avrupa tarihine kadar Avrupa tarihçilerinin Avrupa kültür ve uygarlığını açıklamada hemen hemen hiçbir zaman peşini bırakmayan Kuzey güney ayrımı, ortaçağ ve Rönesans üniversitelerinin temel yapısını açıklamakta da kullanılabilir kadar belirgindir. Batı Avrupa'yı taşıdıkları kültürel mirasın niteliği bakımından iki temel kültür ve uygarlık alanına bölmek mümkündür. Bunlardan birincisi, uzun yıllar antik Roma uygarlığı altında yaşamış, onun uygarlık formlarıyla tam olarak entegre olmuş olan güney Avrupa, diğeri ise, Roma'nın zaman zaman egemenliğine girse de aslında barbar kültürlerin egemenlik alanı olan ve Roma'nın yerleşik kültür geleneklerinin hiçbir zaman tam olarak oturmadığı Roma 'evrenselliğinin' ve Roma uygarlık projesinin dışında kalmış ve bu barbarlık geleneğini Roma'nın yıkılışından çok yıllar sonrada korumayı başarmış olan Kuzey Avrupa. İşte bu iki coğrafi bölge geleneksel olarak Avrupa tarihçilerinin Avrupa kültür ve uygarlığına dair yaptıkları çalışmalarda her zaman baz aldıkları temel ayırım noktası olagelmıştır. Bu ayırım üniversitelerin doğasında da açıkça kendini göstermektedir (Grendler, 2004, s. 4-7).

Toplumbilim ve siyaset bilimi gibi hem bir düzeyde teorik çerçevesi olan hem de geleneksel Katolik öğretilerinde kesin çizgilerle ayrılmış bir yeri olmayan disiplinlerin Avrupa eğitim dünyasına girmesi daha çok 14. yüzyıldan sonrasına rastlar. Bu bilimlerin gelişimi yine pratik kaygılardan kaynaklanmaktadır. Rönesans'la birlikte Avrupa eğitim dünyasına yeni bir kavramın yavaş yavaş adından sıkça söz ettirmeye başladığını görüyoruz. Aristokrasinin sınıf yapısının değişimine paralel olarak aristokrat çocukların eğitiminde 'liderlik' gibi teolojiden ve evrenin teorik açıklamalarını incelemekten uzak bir kavram eklendi. Bu kavram bir yönüyle toplumun değişen sosyal yapısına cevap vermeyi amaçlayan ilkel bir sosyoloji açılımı olarak değerlendirilebilir. Aristokratın topluma nasıl davranması gerektiği, onları yönetirken nelere dikkat etmesi gerektiği gibi sorunlar bu derslerin temel çerçevesini oluşturmaktaydı. Ayrıca bu

derslerde kırsal kesimin kültürel ve ahlak değerlerinin yerini yeni ortaya çıkan kentliliğe bağlı etik değerleri öğretilmekteydi. Aristokratın her şeyden önce 'bilge' davranması, topluma karşı mümkün olduğunca adil olması ve karşıt güç odaklarıyla karşılaşırken bu bilgellik ve tebaasının sadakatinden yararlanması gerektiği gibi konular öğütleniyordu. Konu liderlik olunca sıra ister istemez politika 'bilimine' gelecektir. Bu geleneğin en uç örneği bir anlamda Machiavelli'nin '*Prens*'idir. Liderlik konusuna bir düzeyde paralel ve bir düzeyde onun eş güdümünde giden ve Aristokratik sınıfın ders programlarında sıkça yer alan bir diğer konu da hukuktu. Özellikle İngiltere'de edebiyatla iç içe yaşayan yeni yükselen orta kesim bireylerinin aynı zamanda hukuka da ilgi duymaları bir rastlantı değildir. Francis Bacon, Thomas More ve daha geç dönemde de Shakespeare'in hukuk eğitimine de ilgi duyduklarını biliyoruz (Alford, 1977, s. 941).

Ortaçağ ve Rönesans'ın kendine özgü eğitimi sayesinde ürettiği özel insan tipinin birincil elden yansıması beklide dönemin edebiyatında kendini gösterir. Bu noktada da tarihçileri ikiye bölen iki temel yaklaşımla karşı karşıyayız. Birinci yaklaşım ortaçağın her yönüyle özel olduğu gibi kendi içinde yarattığı insan tipi ile de kendine özel olduğu, o dönemin edebiyatını değerlendirirken de o dönemin özel koşullarının dikkate alınması gerektiği ve bu nedenle ortaçağ edebiyatını genel edebiyatın bir parçası olarak değil ama kendine özgü bir yazı biçimi olarak görülmesi gerektiği ve ortaçağ edebiyatını incelemeyi edebiyatçılara ve edebiyat tarihçilerine değil de ortaçağcılara bırakılmasını savunan görüştür. İkinci görüş ise Avrupa edebiyatının bir bütün olduğu ortaçağ edebiyatçılarının da kendilerine özgü ve aynı zamanda evrensel edebiyat eserleri yarattıklarını ve bu bağlamda zaman ve mekandan bağımsız olarak incelenebileceklerini savunan görüştür (Pearsall, 2004, s. 31-42). Elbette ortaçağ eğitimi sadece skolastik düşüncenin yansımasından ibaret değildi. Dante veya Chaucher gibi ortaçağ yazarları veya Şovalyelik kültürünün uzantısı *troubadour* edebiyatı köken ve içerik itibari ile seküler eserlerdir ve dönemin seküler akımlarının beklide doruk noktalarıdır. Avrupa entelektüel dünyasının içerisinde sekülerliğe hiç izin verilmeyen bir durumdan söz etmek gerekseydi, bu türden eserlerin nasıl ortaya çıktıkları cevaplanması güç birer soru olurlardı. Dolayısıyla Özellikle Kuzey ve Batı Avrupa'da ve Kuzey İtalya'da kökleri oldukça derine dayanan bir seküler entelektüel gelenekten ve buna bağlı okul ve üniversite yapılanmalarından söz etmek mümkündür. Rönesans ve reform hareketleri de bu seküler entelektüel gelenekten yer yer beslenmişlerdir.

Daha çok modern dünyanın bir kurumu olarak görülen toplumsal iş bölümü Ortaçağ ve Rönesans Avrupa'sı için de geçerli olan bir kavramdır. Bu kavram sadece toplumsal düzeni belirlemekle kalmaz ayrıca bunun eğitim biçimlerini nasıl şekillendirdiği sorusu hem Ortaçağ Avrupa'sı hem de Rönesans için de sorulabilir. Ortaçağ Avrupa'sında eğitimin bir düzeyde özelleştiğini kadın ve erkek arasında ciddi ve net bir iş bölümü olduğunu bize gösteren beklide en güzel örnek 15. yüzyıldan günümüze ulaşmış *Ballad*

of the *Tyrannical Husband* şiirinden alınmış aşağıdaki mısralardır (Salisbury (ed.), 2002). Şiire göre;

The goodman to the feeld hyed hym fulle yarne;
The godwyfe made butter, her dedes war fulle derne,
She toke agen the butter-melke and put het in the cheryne,
And seid yet of on pynt owr syer shal be to lerne.

Tarladaki iyi adam kendini tamamen tarla işlerine kaptırdı;
Karısı tereyağı yaptı, eylemleri alabildiğine özenliydi,
Tereyağlı sütü tekrar aldı ve onu kabına koydu
Ve dedi ki bu süreç baştan sona öğrenilmelidir. [Yazar tarafından çevrilmiştir].

Kadın ev ve çiftlikteki işlerini belli bir düzen ve beceri içerisinde yapmaktadır, ya da en azından kadına ortaçağ toplumu tarafından biçilen rol tereyağını üretmek gibi spesifik ve pratikte işe yarayacak işleri layıkıyla yapmasıdır. Ayrıca Ortaçağ'da kadın eğitimden uzak kalmış sadece erkeğin boyunduruğunda onun söylediklerini yerine getiren bir aracı değil aksine erkeğe özellikle kendi ilgi alanına giren pratik konularda neleri nasıl yapmasını gerektiğini öğütleyecek kadar da eğitimlidir:

Home come the goodman and toke good kype,
How the wyfe had layd her flesche for to stepe:
She sayd, "Sir, al thes day ye ned not to slepe,
Kype wylle owr chelderne and let them not wepe.

"Yff yow goo to the kelme malt for to make,
Put smal feyre onderne the, sir, for Godes sake;
The kelme is lowe and dry, good tend that ye take,
For and het fastyn on a feyr it wyl be eville to blake.

Erkek eve geldi ve güzelce yerleşti,
Karısı nasıl kanlı canlı etini bu işlere adamıştı,
Karısı dedi, 'Bey, bu günlerde uyummalısın,
İradeni çocuklar üzerinde yoğunlaştır ve onların ağlamamalarını sağla.

Eğer samanlı malt içeceği yapacaksan
Altına biraz ot ve saman koy, bey, Tanrı aşkına
Saman alçak ve kuru, tam senin istediğin özelliklere haiz
Eğer ota karışırsa bu onun için kötü olur. [Yazar tarafından çevrilmiştir].

Şiirin final bölümü de ilginçtir. Sonunda dramatik etkinin çözüldüğü noktada erkek sembolü pes etmektedir. Ve kadının uzmanlık alanı olan ev idareciliğini kayıtsız şartsız ona bırakmaktadır:

Her sitt two gese abrode, kype them wylle from woo,
And thei may com to good, that wylle weks sorow inow."
"Dame," seid the goodmane, "hy thee to the plowe,
Teche me no more howsewyfre, for I can inowe.

O her iki tarafta da bulunur ve onları problemden uzak tutar,
 Ve iyiliğe dönebilirler bugünden haftalar alacak olsa da.
 'Kadın' dedi çiftçi adam 'o da kara sabana,
 Bana ev işi öğretme, çünkü onu bilemem. [Yazar tarafından çevrilmiştir].

Ayrıca dikkat edilmelidir ki erkek ev idareciliği konusunda kadının daha bilgili olduğunu kabul ettikten sonra [*Teche me no more howsewyfre*], kendisine bunun öğretilmesinin boşunluğunun da altını çizerek [*for I can inowe*] kadın ve erkek arasındaki temel eğitim ve bilgi farklılığının ve bunun sonucu olarak da işbölümü farkını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sınırları ortaçağ standartları düşünüldüğünde oldukça iyi çizilmiş bir toplumsal iş bölümü ve farklı tipteki insan biçimlerine farklı eğitim biçimlerinin uygulanması teorisinin yanında pratik eğitime de önem verilmesi Ortaçağ eğitiminin önemli karakteristik özelliklerini oluşturur.

Rönesans Sonrası ve Erken Modern Dönem

Rönesans ve reform dönemi sonrası Avrupa eğitim dünyasına kıta Avrupa'sından ayrı olarak Ada'nın katkısı ne olmuştur? Kuşkusuz İngiltere'nin erken modern eğitim doktrinlerine sunduğu en temel alternatif, ütopya ve onun uzantısı olan ütopyacı eğitim modelidir. 1516 da Sir Thomas More'un Utopia isimli ünlü eserini yayınlamasından sonra Avrupa Eğitim dünyası ütopyacılık denebilecek yeni bir kavramla tanışmıştır. Her ne kadar bu akımın etkileri günümüzde pek hissedilmese de Rönesans sonrası Avrupa için önemli bir katkıdır. Ayrıca bu akım son yıllarda yeniden bazı çevrelerde popüler olmaya başlamıştır.

Ortaçağ eğitimine dair önemli noktalardan biri de seküler bazlı eğitimde bir tür liberal yaklaşımdan söz etmek mümkünken, kilise merkezli eğitimin hiçbir şekilde liberal olmamasıdır. Bir ölçüde formal kalıplara hapsolmuş skolastik eğitim sistemi temelli Katolik kilisesinin onayından geçen doktrinler ve bu doktrinlerin haricinde kalan bilginin bilgi sayılmaması ve yasaklanması katolik kilisesinin bilinen bir yaklaşımıdır. Ancak diğer doktrinlerde olduğu gibi eğitimde de belli doktrinlerin yasaklanması sadece Katolik kilisesine özgü bir tutum değildir. Örneğin 1540'larda John Calvin'in protestan doktrinlerini izleyen Orta Avrupa Kalvinizm anlayışı Genova ve çevresinde çocukların dinsel eğitimi üzerine ciddi olarak eğilmiş, onları protestanlığa uygun eğitmek konusunda elinden geldiğince ciddi yaptırımlar getirmeye çalışmış, ve kendi bakış açısıyla 'Papacı' gördüğü bazı doktrinleri yasaklamaya çalışmıştır (Watt, 2002, s. 439-456).

Ortaçağ ve Rönesans dünyasında kadın eğitimi karşılaştırmalı analizlere izin veren bir çerçeve izler. Ortaçağ boyunca özel öğretmenler yardımıyla ev veya bölge okullarında sınırlı düzeyde de olsa eğitime tabi tutulan aristokrasi mensubu erkek çocuk olmakta ve kız çocuğun birkaç istisna dışında ne eve çağrılan özel öğretmenler,

ne de bölgesel eğitimin kurumları vasıtasıyla eğitimine önem verilmemekteydi. Geç ortaçağa geçilen 1300'lerden itibaren Batı Avrupa'nın kimi bölgelerinde hem erkek hem de kız çocukların eğitimini üstlenen eğitim kurumları ortaya çıkmaya başlamıştır. Ama bu Avrupa'nın İtalya gibi zaten seküler geleneğin eskiden beri baskın olduğu bölgeleri için geçerlidir. Aynı zamanda yine bu dönemde öğretmenlik vasfını taşıyan insan sayısının artmasına paralel olarak aristokrasinin öğretmenlerle olan sosyal teması da artmış bu da beraberinde en azından bazı aristokratik aileler için kız çocuklarına da eğitim verebilmelerinin mümkün olduğu bir durumu getirmiştir. Üniversite sayısındaki artış beraberinde üniversite öğrencisi sayısını da arttırmış ve bu öğrencilerinin ders görmekten arta kalan zamanlarını aristokratik ailelerin çocuklarını eğitmeye ayırmalarına neden olmuştur. Bu arada aristokraside de kız çocuğu eğitmenin yararları ve genel eğitiminin önemine dair bir bilinçte yavaş yavaş oluşmaktaydı.

Ortaçağ eğitim anlayışını günümüz eğitim anlayışından farklılaştıran en önemli noktalardan biri de günümüzde temel eğitim tüm öğrencilere hemen hemen aynı temel konular üzerinden verilirken, temel eğitimin ortaçağda bireyin sosyal sınıf, tabaka ve cinsiyetine göre farklılık göstermesi gerektiğine olan inançtı. Bir aristokratla bir köylünün eğitiminin içeriğinin aynı olması bir aristokrat tarafından nasıl kabul edilebilirdi! Aynı bakış açısı ortaçağda kadın ve erkeğin alması gereken eğitimin farklılığının gerekliliği için kilise tarafından öne sürülen argümanlarda da ortaya çıkar. Dolayısıyla ortaçağda kadın eğitiminin erkek eğitiminden ne şekilde farklılıklar göstermesi gerektiğinin belirlenmesi ortaçağ insanı için önemli bir konuydu. Eğitim kurumları da genelde kilise etkisi altında olduğu için kilisenin daha doğrusu Aziz Thomas Aquinas'ın (Donnelly, 1980; Smith, 1995; Cornish, 1998; Stone, 2001) kadın hakkındaki görüşü kadının eğitim dünyasında ne şekilde var olması gerektiğini de belirler niteliktedir. 'Kadın doğasındaki zayıflık yüzünden erkeğe bağlıdır'. Dolayısıyla erkeklerin aldıkları eğitimi almaları mümkün değildir. Kadınlar kısa süren eğitim hayatlarında genelde 'iyi bir eş ve iyi bir anne' olmanın yollarını öğrenmekteydiler. Fakat buna rağmen Ortaçağ sadece ve sadece entelektüel alanı erkeklerin kontrol ettiği bir dönemde değildir. Her ne kadar istisnai de olsa Ortaçağda kadın entelektüellere de rastlamak mümkündür. Örneğin ortaçağ erkeklerle edebiyat ve din felsefesi konusunda yarışabilecek kadar iyi eğitilmiş Christine De Pisan'ı çıkarabilmiştir (Gabriel, 1955, s. 3-21).

Sonuç

Ortaçağ ve Rönesans Avrupa'sında eğitim, hem içerik hem de şekil bakımından on yedinci yüzyıldan itibaren başladığı kabul edilen ve Avrupa'ya egemen olan modern eğitim paradigmasından ciddi farklılıklar göstermektedir. Olaya öğretici kitlenin gözünden baktığımızda istisnalar olmakla birlikte öğreticinin bilgiyi büyük ölçüde pratikte yarar sağlayacak bir meta olarak gördüğünü ders programlarını bu şekilde organize ettiğini ve öğrencilere de bilgiyi bu şekilde sunduğunu görmekteyiz. Ortaçağ

eğitim metodolojisinde klasik İslam uygarlığının etkisi daha önceleri tarihçilerin düşündüğünden daha fazladır. Eğitim teorik olmaktan çok pratik amaçlar doğrultusunda şekillenmektedir. Hem ilk öğretimde hem de yüksek öğretimde bazı teoloji problemleri hariç eğitim teorii değil pratik gelişimi amaçlamaktaydı. Yukarıda tartışılan tekerleme örneğinde olduğu gibi pratikte öğrencinin işine yarayacak konuların öğrenciye öğretilmesi konusunda bile sözlü kültür klişelerinden yararlanılıyordu. Duruma öğrenci perspektifinden bakıldığında da durum değişmemektedir. Dolayısıyla altı çizilmesi gereken noktalardan bir hem Ortaçağ hem de Rönesans döneminin büyük bir kısmında ister ilköğretimde ister üniversite eğitiminde olsun, öğrencinin eğitime bakışının temel belirleyenin eğitimi pratikte onun işine yarayacak bir şey olarak görmesi ve Klasik Antikite'nin temel paradigmasından farklı olarak bilgiye kendi içinde bir amaç gözüyle bakmamasıdır. Eğitim erken dönem ortaçağda tamamen, yüksek ortaçağ ve Rönesans'ta da kısmen erkeklerin ilgi alanı olarak kalmış ve toplumun büyük ölçüde sadece aristokratik kesimine hitap etmiştir. Aristokratik sınıftan gelmiş olsa dahi kadın öğrencilerin okula gidip entelektüel hayata katılmaları yukarıda tartışılan birkaç örnek gibi durumlar haricinde oldukça sınırlı olmuştur. Eğitim kavramının orta sınıf Avrupa toplumunun temel yaşam pratiğini de önemli ölçüde değiştirdiği açıktır. Bilgiye olan ilgi ve ona verilen önem en azından 14. yüzyıldan itibaren açıkça gösterilebilecek şekilde artmış, orta sınıfın sınırlı maddi imkanlarına rağmen aile reisleri çocuklarının seküler eğitimi için maddi fedakarlıklara girmeyi bilmişlerdir. Hatta Avrupa'nın önemli eğitim kurumlarına çocuklarını kabul ettirebilmek için arkadaşlarının nüfuzundan yararlandıkları bile görülmüştür.

Modern dönem öncesi Avrupa eğitim tarihinin aşamaları 20. yüzyılın ilk yarısında ve 1965'lere kadar olan süreçte akademik çevrelerde düşünüldüğü gibi büyük boyutlu kırılmalar şeklinde gerçekleşen kopuk geçiş süreçleri yaşamamış aksine gelenekçi ve bir düzeyde bütünsel kalmıştır. Rönesansta ön plana çıkan kimi eğitim kurumları ve unsurları ortaçağda da vardı ve kullanılmaktaydı. Rönesansla birlikte eğitim dünyasına girdiği düşünülen kimi etmenler de ortaçağ eğitim sisteminde önceleri de varlıklarını sürdürmekteydiler. Tamamen ortaçağa has olduğu ve Rönesansta terk edildiği düşünülen değişik eğitim metot ve kurumları Rönesans'ta da batı Avrupa'nın değişik bölgelerinde varlıklarını 1750'lere kadar sürdürmüşlerdir. Rönesans ile ortaçağ eğitim biçimleri arasındaki ayırım sadece belli unsurların geri plana atılmasıyla belli unsurların ön plana çıkmasındadır.

Bütün bunların paralelinde Ortaçağ, Rönesans ve erken modern Avrupa eğitim ve öğretim anlayışının Avrupa uygarlığının başladığı noktadan itibaren ne coğrafi ne de kronolojik olarak bir tek düzelik sergilediği söylenebilir. Eğitim hem coğrafi hem de toplumsal açıdan önemli ölçüde eklektiktir. Bu çeşitlilik 20. yüzyılın ikinci yarısının hemen başında ortaçağ hakkında vardığımız durağan ve değişime kapalı bir çağ olma yargısıyla açık bir çelişki içindedir. Bu çelişkinin başlıca nedeni de 20. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru taraftar toplamaya başlayan ve günümüzde de akademik çevrelerce büyük oranda kabul gören Ortaçağın aslında kendi iç dinamikleriyle

devidiği, toplumsal değişimin düşünüldüğünden çok daha derin yaşandığı dinamik bir çağ ve toplum düzeni olduğu şeklindeki görüştür. Ortaçağa ait temel perspektiflerimiz değiştikçe onun kurumlarına olan bakış açımız da değişmektedir. Belki de üzerinde düşünülmesi gereken bir önemli nokta da ortaçağa ait bu görüşlerimizin nasıl bu kadar kısa sürede bu kadar derinden değiştiğidir.

Kaynakça

- Alford, J.A. (1977). Literature and law in medieval England. *PMLA*, 92 (5), 941-951.
- Aytaç, K. (1985). *Avrupa okul sistemlerinin demokratlaştırılması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Cobban, A.B. (1971). Medieval student power. *Past and Present*, 53, 28-66.
- Cornish, P. J. (1998). Marriage, slavery, and natural rights in the political thought of Aquinas. *Review of Politics*, 60 (3), 545-561.
- Dilworth, M. (1995). *Scottish monasteries in the late Middle Ages*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Donnelly, J. (1980). Natural law and right in Aquinas' political thought, *Western Political Quarterly*, 33 (4), 520-535.
- Dumville, D.N. (1993). *English Caroline Script and Monastic History: Studies in Benedictinism, A.D. 950-1030*, Suffolk, Rochester: Boydell.
- Gabriel, A.L. (1955). The educational ideas of Christine De Pisan. *Journal of the History of Ideas*, 16 (1), 3-21.
- Grendler, P.F. (2004). The universities of the Renaissance and Reformation. *Renaissance Quarterly*, 57 (1), 1-42.
- Jones, C.W. (1963). An early medieval licensing examination. *History of Education Quarterly*, 3 (1), 19-29.
- Koçer, H.A. (1991). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi (1773-1923)*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Makdisi, G. (1974). The scholastic method in medieval education: An inquiry into its origins in law and theology. *Speculum*, 49 (4), 640-661.
- Orme, N. (1995). The culture of children in medieval England. *Past and Present*, 148, 48-88.
- Orme, N. (2006). *Medieval schools: from Roman Britain to Renaissance England*, New Haven: Yale University Press.
- Pearsall, D. (2004). Medieval literature and historical enquiry. *Modern Language Review*, 99/4, 31-42.
- Richardson, H.G. (1941). Business training in medieval Oxford, *American Historical Review*, 46/2, 259-280.
- Rosamond, M. (2008). *Charlemagne: The formation of A European identity*, Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Rosamond, M. (1995). *The Frankish kings and culture in the early Middle Ages*, Aldershot: Variorum.

- Rosenthal, J.T. (1969). The universities and the medieval English nobility, *History of Education Quarterly*, 9 (4), 415-437.
- Salisbury, E. (Ed.) (2002), *The trials and joys of marriage Kalamazoo*, Michigan: Medieval Institute Publications, <http://www.lib.rochester.edu/camelot/teams/thfrm.htm>.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Smith, T.W. (1995). The order of presentation and the order of understanding in Aquinas's account of law. *The Review of Politics*, 57 (4), 607-640.
- Stone, M.W.F. (2001). The angelic doctor and the Stagirite: Thomas Aquinas and contemporary 'Aristotelian' ethics, proceedings of the Aristotelian society, *New Series*, 101, 97-128.
- Stöber, K. (2007). *Late medieval monasteries and their patrons: England and Wales*, c. 1300-1540. Suffolk: Boydell Press.
- Tobin, S. (1995). *The Cistercians: monks and monasteries of Europe*, London: Herbert Press.
- Yılman, M. (2006). *Türkiye'de öğretmen eğitiminin temelleri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Watt, J.R. (2002). Calvinism, childhood, and education: The evidence from the Genevan Consistory. *Sixteenth Century Journal*, 33 (2), 439-456.
- White, L. (1975). Medieval engineering and the sociology of knowledge. *Pacific Historical Review*, 44 (1) 1-21.